ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. II, 9 SECTIO H 1968

Z Katedry Ekonomii Politycznej Wydziału Ekonomicznego UMCS
Kierownik: doc. dr Augustyn Woś

Mikołaj WALESZKO

Dynamika i struktura zatrudnienia w gospodarce regionu lubelskiego *

Dynamisme et structure de l'emploi dans l'économie de la région de Lublin

Region lubelski ** należał w okresie poprzedzającym rozpoczęcie socjalistycznej industrializacji kraju (i w znacznej mierze należy dotychczas) do tych opóźnionych w rozwoju, ekonomicznie zacofanych regionów kraju, w obrębie których występowały głębokie dysproporcje między ilością środków produkcji (pracy uprzedmiotowionej) a ilością siły roboczej (pracy żywej) oraz duże zasoby nie wykorzystanej lub niedostatecznie wykorzystanej siły roboczej.

Niezbędnym warunkiem realizacji generalnego zadania przyspieszenia rozwoju ekonomicznego i likwidacji zacofania było w takiej sytuacji zwiększenie stopnia wykorzystania takiego ważnego składnika zasobów ekonomicznych, jakimi są zasoby siły roboczej. Rezerwy siły roboczej stwarzają bowiem możliwości szybkiego wzrostu zatrudnienia i wykorzystania wzrostu nakładów pracy żywej — szczególnie poza rolnictwem — jako siły napędowej wzrostu produkcji i dochodu społecznego oraz przebudowy struktury społeczno-gospodarczej regionu. Wykorzystanie tego czynnika, przyspieszającego wzrost gospodarczy, posiada — jak wykazuje doświadczenie — szczególnie duże znaczenie w pierwszej fazie industrializacji krajów i regionów słabo rozwiniętych.

Zadanie zwiększenia stopnia wykorzystania siły roboczej w warunkach regionu słabo rozwiniętego można — biorąc najogólniej — rozwiązać dwiema drogami: 1) przez zwiększenie liczby miejsc pracy i za-

* Fragment większego opracowania.

** Używany w opracowaniu termin „region ekonomiczny" oznacza gospodarkę województwa.

trudnienie istniejącej siły roboczej w obrębie gospodarki danego regionu, 2) przez pobudzenie migracji i odpływu siły roboczej poza granice danego regionu, do regionów i ośrodków o wyższym poziomie rozwoju ekonomicznego, charakteryzujących się większym zapotrzebowaniem na siłę roboczą. Ujemne konsekwencje ekonomiczne, demograficzne, społeczne itp., jakie pociąga za sobą nadmierny odpływ ludności w wieku zdolności do pracy z regionu słabo rozwiniętego do innych, lepiej rozwiniętych regionów, uzasadniają pogląd, iż za bardziej uzasadnione i racjonalne należy uznać te rozwiązania problemu gospodarowania czynnikiem ludzkim, które zakładają konieczność maksymalnego wykorzystania istniejących zasobów siły roboczej w obrębie danego regionu i ograniczenie migracji do innych regionów. Przy tym wzrost liczby miejsc pracy i wzrost zatrudnienia dokonywać się winien głównie poprzez zwiększenie zatrudnienia w przemyśle, budownictwie, transporcie itd., a więc poza rolnictwem, albowiem niezbędny wzrost produkcji rolniczej należy w warunkach regionu słabo rozwiniętego osiągać przede wszystkim poprzez wzrost wydajności pracy, a nie w wyniku wzrostu zatrudnienia w rolnictwie. A zatem jednym z głównych problemów strategii rozwoju gospodarczego w warunkach regionu lubelskiego był dotychczas i pozostaje nadal problem zwiększenia stopnia wykorzystania pracy żywej, czynnika ludzkiego i podniesienia społecznej wydajności pracy poprzez stworzenie możliwości odpływu ludności ze wsi oraz zatrudnienie na miejscu zasobów siły roboczej.

Decydującymi czynnikami warunkującymi możliwość stopniowego rozwiązywania tego problemu były i pozostają utrzymanie wysokiego, wyższego niż średnio w kraju, tempa rozwoju gospodarki regionu a zwłaszcza industrializacja [1] i rozbudowa infrastruktury ekonomicznej i społecznej oraz modernizacja techniczna i intensyfikacja rolnictwa.

W celu ukazania przebiegu realizacji scharakteryzowanego wyżej ogólnie zadania zwiększenia stopnia wykorzystania czynnika ludzkiego na terenie regionu lubelskiego w opracowaniu niniejszym podejmujemy próbę przedstawienia procesu rozwoju zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem oraz zmian w strukturze zatrudnienia i w strukturze społeczno-zawodowej ludności, które dokonały się w okresie socjalistycznego uprzemysłowienia i przebudowy gospodarki regionu.

DYNAMIKA ZATRUDNIENIA W LATACH 1950—1965

Przyspieszenie rozwoju gospodarczego regionu w omawianym okresie wywołało wzrost zapotrzebowania na siłę roboczą w wyniku powstania nowych miejsc pracy poza rolnictwem i umożliwiło poważne zwiększenie

[1] Por. K. Sokołowski: *Odpływ ludności ze wsi*, Warszawa 1961, s. 77.

zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej [2] (tab. 1). W latach 1950—1965 przyrost zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej regionu lubelskiego wynosił ok. 170 tys. osób, przy tym nie wzrastało ono równomiernie, występowały znaczne wahania. Stosunkowo największy przyrost liczby zatrudnionych przypadał na okres planu 6-letniego oraz na lata 1961—1965.

Z danych zawartych w tab. 1 wynika, że dynamika wzrostu zatrudnienia w regionie lubelskim była w latach 1950—1965 wyższa niż dynamika wzrostu ludności ogółem oraz ludności w wieku produkcyjnym. Przy tym zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem wzrastało szybciej niż zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej ogółem. Równocześnie w badanym okresie nastąpiło pewne, niewielkie stosunkowo zmniejszenie się liczby pracujących w rolnictwie.

Dynamika wzrostu ogółu ludności zawodowo czynnej była znacznie niższa w porównaniu z dynamiką wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej oraz niższa w porównaniu z dynamiką wzrostu ogólnej liczby ludności. Jednak wzrost ludności zawodowo czynnej przewyższał dynamikę wzrostu ludności w wieku produkcyjnym (ludność w wieku produkcyjnym obejmuje mężczyzn w wieku od 16 do 59 lat i kobiety w wieku od 16 do 54 lat).

Z porównania wskaźników dynamiki wzrostu zatrudnienia w regionie lubelskim z odpowiednimi wskaźnikami ogólnokrajowymi wynika, że zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej ogółem oraz w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem wzrastało na terenie regionu lubelskiego szybciej niż średnio w kraju (wskaźnik wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej kraju wynosił w 1965 r. 178% w stosunku do 1950 r., a wskaźnik wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem — odpowiednio 181%). Jednak porównując te wskaźniki należy brać pod uwagę bardzo niski poziom zatrudnienia w gospodarce regionu lubelskiego w pierwszych latach powojennych i wynikające stąd różnice w bazie wyjściowej.

Spadek ilości zawodowo czynnych w rolnictwie był na terenie regionu lubelskiego nieco mniejszy niż średnio w skali ogólnokrajowej, co należy uznać za zjawisko raczej niekorzystne z punktu widzenia intensyfikacji produkcji rolnej i przebudowy struktury społeczno-gospodarczej regionu. Zwraca uwagę także fakt, że dynamika wzrostu ogólnej liczby ludności oraz ludności w wieku produkcyjnym w regionie lubelskim była niższa niż średnio w kraju (odpowiednie wskaźniki dla kraju wynosiły w 1965 r. 126,4% w stosunku do r. 1950). Również niższy od ogólnokrajowego był wskaźnik wzrostu ludności zawodowo czynnej (wskaźnik ogólnokrajowy wynosił w 1965 r. 122,1% w stosunku do 1950 r.). Wynika z tego, że od-

[2] W pewnym stopniu na wzrost zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej wpłynęły także: uspołecznienie prywatnego rzemiosła i rozwój spółdzielczości pracy.

Tab. 1. Ludność i zatrudnienie w regionie lubelskim w latach 1950—1965 (stan na dzień 31 XII) [3]
Population et emploi dans la région de Lublin de 1950 à 1965 (état actuel au 31 décembre) [3]

Lata	Ludność ogółem		Ludność w wieku produkcyjnym			Ludność zawodowo czynna			Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej: Ogółem**		Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej: Poza rolnictwem		Pracujący w gospodarce nieuspołecznionej	
	w tys.	Wskaźnik wzrostu 1950=100	w tys.	Wskaźnik wzrostu 1950=100	Udział w ludności ogółem	w tys.	Wskaźnik wzrostu 1950=100	Udział w ludności	w tys.	Wskaźnik 1950=100	w tys.	Wskaźnik 1950=100	w tys.	Wskaźnik wzrostu 1950=100
1950	1610,0	100,0	920,7	100,0	57,2	949,0	100,0	58,9	150,0	100,0	132,0	100,0	799,0	100,0
1955	1719,0	106,8	961,6	104,0	56,0	979,0	103,2	56,9	204,0	136,0	190,0	143,9	775,0	97,0
1960	1823,0	113,2	956,4	103,9	52,4	1016,0	107,0	55,7	252,0	168,0	242,0	183,3	764,0	95,6
1965	1900,5	118,0	999,8	108,5	52,6	1062,0	112,0	55,9	318,0*	212,0	303,1	230,0	744,0	93,1

* bez uczniów (sans apprentis)

** razem z leśnictwem (économie forestière y comprise)

[3] Obliczono i zestawiono w oparciu o dane GUS, WUS i WKPG w Lublinie oraz szacunki własne.

Tab. 2. Współzależność wielkości nakładów inwestycyjnych i wielkości przyrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej w latach 1950—1965 [4]
Interdépendance de la valeur des investissements et de l'accroissement de l'emploi dans l'économie socialisée de 1950 à 1965 [4]

	Nakłady inwestycyjne w gospodarce uspołecznionej w l. 1950—1965		Przyrost zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej w l. 1950—1965		Wielkość nakładów inwestycyjnych na przyrost zatrudnienia o 1 osobę w tys. zł
	w mln zł	w %	w tys. osób	w %	
Polska	1171069*	100,0	3781,0	100,0	309,7
region lubelski	47426	4,0	169,0	4,5	280,6

* Po odliczeniu nakładów nie zlokalizowanych
(sauf les investissements non localisés)

działywanie czynnika demograficznego na wzrost zasobów siły roboczej i zatrudnienie było w warunkach regionu lubelskiego znacznie słabsze niż średnio w kraju.

Porównanie wskaźników wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem w regionie lubelskim z odpowiednimi wskaźnikami ogólnokrajowymi oraz wskaźnikami innych regionów prowadzi do wniosku, że przyrost liczby nowych miejsc pracy w regionie lubelskim — mimo osiągnięcia wyższych niż średnio w kraju wskaźników wzrostu — był wyraźnie niedostateczny dla likwidacji dysproporcji międzyregionalnych w poziomie zatrudnienia i osiągnięcia bardziej równomiernego przestrzennego rozmieszczenia zatrudnionych poza rolnictwem. Proces niwelowania dysproporcji międzyregionalnych w tym zakresie był, szczególnie jeśli rozpatrywać go z punktu widzenia regionu lubelskiego, stosunkowo słaby. Nie zostało przezwyciężone zjawisko (niektórzy autorzy mówią o prawidłowości) [5] przyciągania inwestycji na tereny o najwyższym poziomie rozwoju sił wytwórczych i powstawania na tych terenach nadmiernej koncentracji mocy produkcyjnych i zatrudnienia.

Jak wynika z danych tab. 3 w osiągniętej w latach 1950—1965 dynamice wzrostu zatrudnienia według działów gospodarki narodowej występowało poważne zróżnicowanie. Największy wzrost zatrudnienia osiągnięto w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej — o 650%. Kolejność pozostałych działów według wysokości wskaźników wzrostu jest następująca: budownictwo — o 226%, przemysł — o 208%, urządzenia socjalne

[4] Obliczono i zestawiono w oparciu o następujące źródła: Rocznik Statystyczny, 1966, ss. 61, 91, 99; Rocznik Statystyczny Woj. Lubelskiego, 1966, s. 78.

[5] Por. A. Rajkiewicz: *Zatrudnienie w Polsce Ludowej w latach 1950—1970. Dynamika i struktura.* Warszawa 1965, s. 59.

Tab. 3. Dynamika zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej regionu lubelskiego poza rolnictwem i leśnictwem* według działów gospodarki narodowej (stan na 31 XII)[6]
Dynamisme de l'emploi dans l'économie socialisée de la région de Lublin, exception faite de l'agriculture et de l'économie forestière *, selon les branches de l'économie nationale (état actuel au 31 décembre)[6]

Wyszczególnienie	1950		1955		1960		1965	
	w tys.	Wskaźnik 1950=100	w tys.	Wskaźnik 1950=100	w tys.	Wskaźnik 1950=100	w tys.	Wskaźnik 1950=100
Zatrudnienie ogółem:	130,0	100,0	185,8	143,0	230,2	184,8	298,6	229,8
w tym:								
przemysł	33,7	100,0	56,8	162,5	75,2	223,1	103,8	308,0
budownictwo	12,0	100,0	27,5	229,1	29,8	248,3	39,2	326,6
transport i łączność	15,8	100,0	22,9	144,9	34,0	215,8	41,7	263,9
obrót towarowy	25,0	100,0	29,3	117,2	35,7	142,8	38,5	154,0
gospodarka komunalna i mieszkaniowa	1,1	100,0	2,3	220,0	4,8	480,0	7,5	750,0
urządzenia socjalne i kulturalne	18,7	100,0	27,3	145,4	34,5	185,0	44,8	293,0
administracja i pozostałe działy	23,7	100,0	19,7	83,8	16,2	69,0	23,1	98,3

* Zatrudnienie w rolnictwie i leśnictwie wynosiło w 1950 r. 20 tys. osób, w 1955 r. — 18,1 tys. osób, w 1960 r. — 20,3 tys. osób; w 1965 r. — 25,1 tys. osób. (emploi dans l'agriculture et l'économie forestière se chiffrait par: 20 mille personnes en 1950; 18,1 mille en 1955; 20,3 mille en 1960 et 25,1 mille en 1965).

i kulturalne — o 133%, transport i łączność — o 164%, obrót towarowy — o 54%. W administracji i pozostałych działach zatrudnienie spadło o 1,7%. Udział przemysłu w ogólnym przyroście zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem wynosił 41,5%, budownictwa — 10,2%, transportu i łączności — 15,4%, urządzeń socjalnych i kulturalnych — 15,5%. Wynika z tego, że decydujący wpływ na wzrost zatrudnienia poza rolnictwem wywarło rozpoczęte uprzemysłowienie regionu, przemysł i budownictwo wchłonęły łącznie ponad 50% przyrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem.

Jeśli weźmiemy pod uwagę współzależność między wielkością nakładów inwestycyjnych na rozwój całej gospodarki uspołecznionej a przyrostem zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej (tab. 2), to — abstrahując od struktury nakładów inwestycyjnych — można stwierdzić, że w omawianym okresie udział regionu lubelskiego w zlokalizowanych nakładach

[6] Obliczono i zestawiono w oparciu o dane zawarte w Roczniku Statystycznym Woj. Lubelskiego, 1966, s. 68 oraz dane WKPG w Lublinie.

inwestycyjnych był niższy niż udział w ogólnokrajowym przyroście zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej. W związku z tym wielkość nakładów inwestycyjnych na przyrost zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej o 1 osobę była o ok. 10% niższa niż średnio w kraju. Świadczy to pośrednio o tym, że region lubelski należał do tych słabiej rozwiniętych ekonomicznie obszarów kraju, w których nakłady inwestycyjne, rozpatrywane jako czynnik aktywizacji gospodarczej, były — biorąc ogólnie — mniej kapitałochłonne i bardziej pracochłonne niż średnio w kraju. Podobna tendencja w kształtowaniu się powyższych relacji między wielkością nakładów inwestycyjnych a przyrostem zatrudnienia występowała w latach 1961—1965. Nakłady na przyrost zatrudnienia o 1 pracownika wzrastają średnio w kraju w latach 1961—1965 o ok. 15% w porównaniu z całym okresem 1950—1965, zaś w regionie lubelskim tylko o 11,5%. Odchylenie wielkości nakładów inwestycyjnych na przyrost zatrudnienia o 1 osobę w regionie lubelskim od średniej krajowej wzrosło i wynosiło w latach 1961—65 około 14%. A więc również w okresie ostatniej pięciolatki ogólny przyrost zatrudnienia osiągnięty na terenie regionu lubelskiego był w dalszym ciągu — biorąc ogólnie — mniej kapitałochłonny niż średnio w kraju.

ZMIANY W STRUKTURZE ZATRUDNIENIA

W wyniku osiągnięcia stosunkowo wysokiej dynamiki wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem (tab. 1) zwięk-

Tab. 4. Stopa zatrudnienia najemnego w latach 1950—1965 [7]
Taux d'emploi journalier de 1950 à 1965 [7]

Lata	Przeciętne zatrudnienie pracowników najemnych w mln		Liczba ludności w mln		Stopa zatrudnienia najemnego (stosunek liczby zatrudnionych do liczby ludności) w %	
	Polska	region lubelski	Polska	region lubelski	Polska	region lubelski
1950	4,40	0,15	24,6	1,6	17,9	9,6
1955	6,80	0,21	27,6	1,7	24,6	12,6
1960	7,50	0,27	29,7	1,8	25,3	14,8
1965	9,10	0,31	31,6	1,9	28,8	18,0

* Dane dla Polski za 1949 r. Liczba zatrudnionych w regionie lubelskim ustalona szacunkowo.

(Données pour la Pologne pour 1949. Nombre des personnes employées dans la région de Lublin établi de façon estimatoire).

[7] Źródła: Rocznik Statystyczny, Warszawa 1966, s. 34; Rocznik Statystyczny Woj. Lubelskiego, 1966, s. XXIV—XXV, 61.

szyła się ogólna liczba pracowników zatrudnionych w gospodarce regionu, uległy zmianom wskaźniki i proporcje charakteryzujące strukturę zatrudnienia i ogólną strukturę społeczno-gospodarczą regionu.

Wzrost zatrudnienia znajduje wyraz w zmianie stosunku między liczbą pracowników zatrudnionych w gospodarce a ogólną liczbą ludności oraz stosunku między liczbą zatrudnionych a liczbą ludności w wieku zdolności do pracy (tab. 4 i 5), a także prowadzi do zmian strukturalnych w samym zatrudnieniu.

Tab. 5. Stosunek liczby zatrudnionych w gospodarce narodowej do liczby ludności w wieku zdolności do pracy * (w %%) [8]
Relation du nombre des personnes employées dans l'économie nationale au nombre de la population à l'âge d'aptitude au travail * (en %%) [8]

	1950	1960	1965
Polska	33,9	44,3	52,2
region lubelski	16,9	28,8	34,2

* Podobnie jak w poprzednich tabelach wiek zdolności do pracy albo wiek produkcyjny obejmuje: mężczyzn w wieku 16—59 lat i kobiety w wieku 16—54 lat.
Pareillement qu'aux tableaux précédents, l'âge d'aptitude au travail ou l'âge de production s'étend de 16 à 59 ans pour les hommes et de 16 à 54 ans pour les femmes.

Jeśli przyjąć za B. Mincem [9], że stosunek liczby zatrudnionych pracowników do ogólnej liczby ludności (czyli tzw. stopa zatrudnienia najemnego) charakteryzuje ogólny poziom rozwoju gospodarczego, to zmiany tego stosunku stanowią ogólną ilustrację postępów w rozwoju ekonomicznym oraz w przebudowie struktury społeczno-gospodarczej. Z danych tab. 4 wynika, że stopa zatrudnienia najemnego zwiększała się w regionie lubelskim szybciej niż w skali ogólnokrajowej. Równocześnie świadczą one — mimo osiągnięcia postępu — o istnieniu wciąż jeszcze dużych rozpiętości i dysproporcji między poziomem ekonomicznego rozwoju regionu lubelskiego a średnim poziomem rozwoju kraju. Potwierdzają to także dane zawarte w tab. 5. Należy jednak zaznaczyć, że rozpiętości w ogólnym poziomie rozwoju ekonomicznego wyrażone za pomocą wymienionych wskaźników są mniejsze niż rozpiętości w poziomie uprzemysłowienia.

Główne kierunki i tendencje zmian w strukturze zatrudnienia i wykorzystania siły roboczej w regionie lubelskim przedstawimy w oparciu

[8] Obliczono w oparciu o dane zawarte w tab. 1 i 4.
[9] B. Minc: *Struktura gospodarcza Polski Ludowej*, „Ekonomista" 1965, nr 2.

o prześledzenie zmian w tym zakresie w kilku przekrojach, a mianowicie: a) zmian w strukturze zatrudnienia według działów gospodarki narodowej, b) zmian w podziale pracy społecznej między sferą produkcji materialnej i sferą nieprodukcyjną ze szczególnym uwzględnieniem udziału zatrudnionych w przemyśle, budownictwie i rolnictwie w ogólnej liczbie ludności oraz w liczbie ludności zawodowo czynnej, c) zmian w strukturze zatrudnionych według sektorów (stref) ekonomicznych.[10] Odpowiednie wskaźniki i proporcje, charakteryzujące strukturę zatrudnienia według wymienionych wyżej przekrojów, będziemy ustalać zarówno w odniesieniu do zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej, jak też w odniesieniu do całej ludności zawodowo czynnej w gospodarce uspołecznionej i nieuspołecznionej.

Potrzeba takiego rozróżnienia jest uwarunkowana właściwą okresowi przejściowemu od kapitalizmu do socjalizmu wieloukładowością gospodarki oraz rolą i znaczeniem nieuspołecznionego rolnictwa w gospodarce regionu.

Duże różnice w dynamice wzrostu zatrudnienia w poszczególnych działach gospodarki (tab. 3) w rozpatrywanym okresie spowodowały istotne zmiany w układzie proporcji charakteryzujących strukturę zatrudnienia według działów w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem (tab. 6). Z zawartych w tab. 6 danych wynika, że udział zatrudnionych w przemyśle w ogólnej liczbie zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem zwiększył się o 8,8 punktów, w budownictwie — o 3,9 punkty, w transporcie i łączności — o 1,9 punktu, w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej — o 1,8 punktu, w urządzeniach socjalnych i kulturalnych — o 0,6 punktu. Udział zatrudnionych w administracji i pozostałych działach zmniejszył się o 10,3 punktów, zaś w obrocie towarowym o 6,3 punktów. Przedstawiona struktura zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem różni się od struktury ogólnokrajowej przede wszystkim znacznie mniejszym (o 11,5 punktów) zatrudnieniem w przemyśle w ogólnym zatrudnieniu poza rolnictwem.

Wzrost zatrudnienia poza rolnictwem w latach 1950—1965 doprowadził do podwojenia się odsetka zatrudnionych w gospodarce uspoełcznionej poza rolnictwem w stosunku do ogólnej liczby ludności (tab. 7). Kierunek zmian w strukturze zatrudnienia według działów gospodarki narodowej jest w regionie lubelskim w zasadzie zbliżony do skali ogólnokrajowej. Jednak ze względu na niski poziom uprzemysłowienia, większy udział zatrudnienia w rolnictwie i gospodarce nieuspołecznionej w ogóle,

---

[10] Por. R a j k i e w i c z: *op. cit.*, s. 171 i n., oraz A. D. K u z n i e c o w: *Razwitije proizwodstwiennoj i nieproizwodstwiennoj sfier w SSSR*, Moskwa 1964, s. 15 i n.

układ proporcji charakteryzujących strukturę zatrudnienia według działów w regionie lubelskim znacznie różni się od ogólnokrajowego.

Liczba zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem na 1000 mieszkańców wzrosła z 80 w 1950 r. do 157 w 1965 r. Liczba

Tab. 6. Zmiany w strukturze zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej regionu lubelskiego według działów gospodarki narodowej (w %%) [11]
Changements dans la structure de l'emploi dans l'économie socialisée de la région de Lublin, selon les branches de l'économie nationale (en %%) [11]

Wyszczególnienie	1950	1955	1960	1965
— zatrudnienie ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:				
— przemysł	25,9	30,6	32,6	34,7
— budownictwo	9,2	14,8	12,9	13,1
— transport i łączność	12,1	12,3	14,7	14,0
— obrót towarowy	13,2	15,8	15,5	12,9
— gospodarka komunalna i mieszkaniowa	0,7	1,2	2,1	2,5
— urządzenia socjalne i kulturalne	14,4	14,6	15,1	15,0
— administracja i pozostałe	18,1	10,7	7,1	7,8

Tab. 7. Stosunek zatrudnionych w poszczególnych działach gospodarki uspołecznionej regionu lubelskiego do ogólnej liczby ludności (w %%) [12]
Relation des personnes employées dans les branches particulières de l'économie socialisée dans la région de Lublin au nombre total de la population (en %%) [12]

Wyszczególnienie	1950	1955	1960	1965
— zatrudnienie ogółem	8,0	10,8	12,6	15,7
w tym:				
— przemysł	2,1	3,3	4,1	5,5
— budownictwo	0,7	1,6	1,6	2,1
— transport i łączność	0,9	1,3	1,9	2,2
— obrót towarowy	1,6	1,7	1,9	2,0
— gospodarka komunalna i mieszkaniowa	0,1	0,1	0,3	0,4
— urządzenia socjalne i kulturalne	1,2	1,6	1,9	2,4
— administracja i pozostałe	1,4	1,1	0,9	1,2

[11] Opracowano w oparciu o następujące źródła: Rocznik Statystyczny Woj. Lubelskiego, 1966. s. 68; dane WKPG w Lublinie.

[12] Obliczono na podstawie danych zawartych w tab. 1 i 3.

zatrudnionych w przemyśle uspołecznionym na 1000 mieszkańców wzrosła z 21 w 1950 r. do 55 w 1965 r., jednak wskaźniki te są znacznie niższe od odpowiednich wskaźników obliczonych dla całego kraju (np. w kraju w 1965 r. liczba zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem na 1000 mieszkańców wynosiła 272, zaś w przemyśle uspołecznionym — 115). Świadczy to o istotnych dysproporcjach charakteryzujących znaczne opóźnienie regionu lubelskiego w rozwoju ekonomicznym i w przebudowie struktury społeczno-gospodarczej.

W analizie zmian struktury zatrudnienia według sfer ekonomicznych należy zwrócić uwagę co najmniej na trzy aspekty zagadnienia.

Przede wszystkim godne uwagi jest prześledzenie, jakie odbicie znajduje w przemianach struktury społeczno-gospodarczej regionu lubelskiego ogólna, w pewnym sensie ponadustrojowa, tendencja wyrażająca się w zmniejszaniu się wraz z rozwojem sił wytwórczych udziału pracujących zaangażowanych w działalności, polegającej bezpośrednio na wytwarzaniu dóbr materialnych (rolnictwo i leśnictwo, przemysł, budownictwo), zarówno w stosunku do ogólnej liczby ludności, jak też w stosunku do ludności zawodowo czynnej. Zmiany dokonujące się w tym zakresie w obrębie regionu lubelskiego obrazują dane tabeli nr 8.

Tab. 8. Zmiany w udziale zatrudnienia w rolnictwie, przemyśle i budownictwie w ogólnej liczbie ludności oraz w liczbie ludności zawodowo czynnej regionu lubelskiego (w %%)[13]

Changements dans la participation à l'emploi dans l'agriculture, l'industrie et la construction en relation au nombre total de la population et au nombre de la population professionnellement activite de la région de Lublin (en %%)[13]

Wyszczególnienie	1950	1960	1965
— Wzrost liczby pracujących w rolnictwie (razem z leśnictwem), przemyśle i budownictwie (1950 = 100)	100,0	103,3	105,7
— Odsetek pracujących w rolnictwie, przemyśle i budownictwie			
a) w stosunku do ogólnej liczby ludności	52,8	48,2	47,3
b) w stosunku do ludności zawodowo czynnej	89,6	86,5	84,7

Z danych tab. 8 wynika, że w regionie lubelskim ze względu na niski poziom uprzemysłowienia i zacofaną strukturę ekonomiczną wskaźniki udziału pracujących we właściwej produkcji materialnej (rolnictwo, przemysł i budownictwo) są wyższe niż w regionach uprzemysłowionych

[13] Opracowano w oparciu o dane spisów powszechnych oraz dane WKPG w Lublinie.

i średnio w skali ogólnokrajowej. Zatrudnienie bezpośrednio przy wytwarzaniu materialnych, rzeczowych elementów bogactwa społecznego, podobnie jak w całym kraju i w innych krajach, wzrasta także w regionie lubelskim, jednak udział pracujących przy bezpośrednim wytwarzaniu dóbr materialnych (rolnictwo i leśnictwo, przemysł i budownictwo) w ogólnej liczbie ludności oraz w liczbie ludności zawodowo czynnej wykazuje zarysowującą się wyraźnie tendencję spadkową.

Tab. 9. Zmiany w podziale zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej regionu lubelskiego między sferą produkcji materialnej i sferą nieprodukcyjną (w %%)[14]
Changements dans la division des personnes employées dans l'économie socialisée de la région de Lublin entre la sphère de la production matérielle et la sphère non productive (en %%) [14]

Wyszczególnienie	1950	1955	1960	1965
Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:				
— w sferze produkcji materialnej	71,1	75,8	77,8	76,7
— w sferze nieprodukcyjnej	28,9	24,2	22,2	23,3
w tym:				
— w usługach typu konsumpcyjnego *	13,2	14,4	15,7	16,1
— w usługach typu administracyjnego **	15,7	9,8	6,5	7,2

* gospodarka komunalna i mieszkaniowa, urządzenia socjalne i kulturalne (économie communale et d'habitation, aménagements sociaux et cultures)
** administracja, instytucje wymiaru sprawiedliwości, instytucje finansowe i ubezpieczeniowe, organizacje polityczne i społeczne oraz pozostałe (administration, institution de l'administration de la justice, institutions de finances et d'assurances, organisations politiques et sociales, autres institutions)

Rozpatrując dalej proporcje w podziale pracy społecznej między całą (szerzej rozumianą) sferą produkcji materialnej a sferą nieprodukcyjną można stwierdzić, że w gospodarce uspołecznionej (tab. 9) udział zatrudnionych w sferze produkcyjnej wzrósł w 1965 r. o 5,6 punktów w porównaniu z rokiem 1950. Jednak w 1965 r. udział ten był o 1,1 punktu mniejszy niż w 1960 r. Podobna tendencja — oczywiście przy innym układzie proporcji — zaczyna zarysowywać się w skali ogólnokrajowej. Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na szczególnie duży udział nie uspołecznionego rolnictwa w gospodarce regionu lubelskiego zatrudnienie w sferze produkcyjnej — jeśli brać pod uwagę tylko gospodarkę uspołecznioną — było i jest wciąż niższe niż w kraju.

Wewnątrz sfery nieprodukcyjnej obserwujemy wzrost udziału zatrudnienia w usługach typu konsumpcyjnego i spadek udziału zatrud-

[14] Opracowano na podstawie danych tab. 3.

nienia w usługach typu administracyjnego. I wreszcie jeśli rozpatrywać podział pracy społecznej między sferą produkcji materialnej i sferą nieprodukcyjną w odniesieniu do całej gospodarki regionu zarówno uspołecznionej, jak i nie uspołecznionej, układ proporcji będzie znowu inny niż w odniesieniu do gospodarki uspołecznionej (tab. 10).

Tab. 10. Udział pracujących w sferze produkcji materialnej i w sferze nieprodukcyjnej w ogólnej liczbie czynnych zawodowo w gospodarce regionu lubelskiego (w %%)[15]

Participation des travailleurs de la sphère de la production matérielle et de la sphère non productive dans le nombre total des personnes professionnellement actives dans l'économie de la région de Lublin (en %%)[15]

Wyszczególnienie	1950	1960	1965
Czynni zawodowo ogółem	100,0	100,0	100,0
w tym:			
— sferze produkcji materialnej	94.2	93,5	92,3
— w sferze nieprodukcyjnej	5,8	6,5	7,7

W wyniku uwzględnienia wysokiego udziału czynnych zawodowo w nie uspołecznionym rolnictwie udział sfery produkcji materialnej w ogólnej liczbie czynnych zawodowo w całej gospodarce regionu jest znacznie wyższy niż w gospodarce uspołecznionej. Region lubelski jako region słabo rozwinięty gospodarczo i słabo uprzemysłowiony charakteryzuje się bardzo wysokim, znacznie wyższym niż przeciętnie w skali ogólnokrajowej, udziałem sfery produkcji materialnej w ogólnej liczbie pracujących i małym udziałem sfery nieprodukcyjnej. Wpływa na to przewaga rolnictwa w gospodarce regionu, wciąż duże zatrudnienie w rolnictwie indywidualnym, które (mimo iż przyrost naturalny na wsi jest na Lubelszczyźnie niższy niż średnio w kraju) zmniejsza się stosunkowo wolno. Podobnie jak w innych regionach słabo rozwiniętych, rolnictwo lubelskie skupiało dotychczas bardzo wysoki odsetek ogólnej liczby ludności zawodowo czynnej (w 1960 r. ok. 75%). Wraz z rozwojem przemysłu i wzrostem zatrudnienia poza rolnictwem powstają warunki dla stopniowego wzrostu zatrudnienia w sferze usług. Dane zawarte w tab. 10 świadczą o tym, że również w regionie lubelskim zarysowuje się stopniowo, na razie jeszcze znacznie słabiej niż w skali ogólnokrajowej, tendencja spadkowa udziału pracujących w sferze produkcji materialnej w ogólnej

[15] Opracowano w oparciu o następujące źródła: dane za lata 1950 i 1960 wg spisów powszechnych; dane za rok 1965 ustalono szacunkowo na podstawie materiałów WKPG.

liczbie zawodowo czynnych oraz wzrost udziału pracujących w sferze nieprodukcyjnej. Jest to ogólna prawidłowość rozwoju ekonomicznego. W ramach sfery nieprodukcyjnej zarysowywać się zaczynają przeciwstawne tendencje zmian strukturalnych: rośnie udział pracujących w dziedzinie usług typu konsumpcyjnego i spada udział pracujących w usługach typu administracyjnego. Proces zmniejszania się zatrudnienia w sferze produkcji materialnej i wzrostu zatrudnienia w sferze usług przejawia się w regionie lubelskim jeszcze bardzo słabo, udział pracujących w sferze usług jest znacznie niższy niż średnio w kraju, a układ odpowiednich proporcji w podziale pracy społecznej jest typowy dla krajów i regionów zacofanych. Można więc powiedzieć, że występujące w warunkach współczesnych, a uwarunkowane współczesnym poziomem nauki, techniki i rozwoju sił wytwórczych postępowe procesy przeobrażeń strukturalnych w podziale pracy społecznej między sferą produkcji materialnej i sferą nieprodukcyjną, stanowiące obiektywną prawidłowość rozwoju społeczno-ekonomicznego, są w regionie lubelskim poważnie opóźnione, znajdują się dopiero w stadium początkowym i wyrażają się w proporcjach typowych dla krajów i regionów najsłabiej rozwiniętych. Należy zdawać sobie sprawę, że również pod tym względem istnieje w obrębie regionu duże zróżnicowanie w przekroju przestrzennym i układ odpowiednich proporcji w wielu najsłabiej uprzemysłowionych powiatach poważnie odbiega od proporcji charakteryzujących region lubelski jako całość.

Ewolucję struktury społeczno-gospodarczej regionu można scharakteryzować w oparciu o badanie zmian w proporcjach podziału zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej oraz ogółu zawodowo czynnych w całej gospodarce według sektorów (stref) ekonomicznych.[16] Analiza zmian w układzie proporcji podziału pracy społecznej między sektory ekonomiczne w skali regionu pozwala w połączeniu z analizą zmian w strukturze zatrudnienia według działów i sfer ekonomicznych, bardziej wszechstronnie scharakteryzować zarówno utrzymujące się przestrzenne zróżnicowanie w ogólnej strukturze społeczno-gospodarczej kraju, jak też przestrzenne zróżnicowanie tempa dokonujących się przemian strukturalnych prowadzące do stopniowego i — jak dotychczas — zbyt jeszcze powolnego wyrównywania szczególnie rażących dysproporcji międzyregionalnych.

---

[16] Por. R a j k i e w i c z: *op. cit.*, s. 171 oraz S. S z e f l e r: *Postęp techniczny a życie człowieka*, Warszawa 1966, s. 62 i n.

Tab. 11. Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej regionu lubelskiego według sektorów (stref) ekonomicznych (w %%) [17]
Emploi dans l'économie socialisée de la région de Lublin par secteurs (zones) économiques (en %%) [17]

Wyszczególnienie	1950	1955	1960	1963
Zatrudnienie ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0
— sektor I (rolnictwo i leśnictwo)	13,6	8,9	8,1	8,0
— sektor II (przemysł i budownictwo)	30,4	41,3	41,9	44,0
— sektor III (szeroko rozumiane usługi łącznie z handlem, transportem i łącznością)	56,0	50,2	50,0	48,0

Analiza taka przeprowadzana na przykładzie jednego z najsłabiej uprzemysłowionych i rozwiniętych regionów kraju zasługuje — jak się wydaje — na uwagę z punktu widzenia odzwierciedlania w skali regionu słabo rozwiniętego ogólnych prawidłowości i tendencji przeobrażeń strukturalnych dokonujących się wraz z rozwojem sił wytwórczych oraz z punktu widzenia przewidywania na tej podstawie głównych kierunków i tendencji przekształceń strukturalnych w przyszłości.

Tab. 12. Ludność czynna zawodowo regionu lubelskiego według sektorów (stref) ekonomicznych (w %%) [18]
Population professionnellement active dans la région de Lublin par secteur (zones) économiques (en %%) [18]

Lata	Zawodowo czynni ogółem	Zawodowo czynni wg sektorów		
		sektor I	sektor II	sektor III
1950	100,0	83,8	5,8	10,4
1955	100,0	80,5	9,1	10,4
1960	100,0	72,2	11,2	13,7
1965	100,0	70,8	14,1	15,1

W obrębie gospodarki uspołecznionej — jak wynika z danych tab. 11 — dokonały się w omawianym okresie istotne zmiany w podziale zatrudnionych między sektory ekonomiczne. Znalazły one wyraz we wzroście udziału zatrudnionych w sektorze II (przemysł i budownictwo) oraz

[17] Obliczono na podstawie danych zawartych w tab. 3.

[18] Dane za lata 1950 i 1960 opracowano na podstawie materiałów spisów powszechnych, za pozostałe lata — na podstawie szacunków własnych w oparciu o materiały WKPG w Lublinie.

w spadku udziału zatrudnionych w sektorach I i III. Kierunki zmian były więc takie same, jak kierunki zmian w skali ogólnokrajowej. Jednak wskutek różnic w poziomie uprzemysłowienia odsetek zatrudnionych w sektorze II był w regionie lubelskim niższy niż w kraju o 8,9 punktów, zaś w sektorze III — wyższy niż w kraju o 8,1 punktów. Zmiany dokonujące się w ramach gospodarki uspołecznionej nie są jednak wystarczające dla uchwycenia całokształtu przeobrażeń strukturalnych w zatrudnieniu, gdyż w warunkach regionu lubelskiego obejmują jedynie około 1/3 ogółu pracujących w gospodarce regionu. Dlatego też należy uwzględnić również zmiany w podziale ogółu ludności zawodowo czynnej między sektory ekonomiczne. Układ proporcji w takim ujęciu jest całkiem inny (tab. 12).

Zwraca uwagę fakt, że mimo tendencji spadkowej udziału pracujących w sektorze I (odsetek pracujących w tym sektorze zmniejszył się w 1965 r. o 13 punktów w porównaniu z 1950 r.) udział ten jest wciąż jeszcze bardzo wysoki, przekracza znacznie wskaźnik ogólnokrajowy i kształtuje się na poziomie istniejącym w Polsce międzywojennej w 1931 r. Bardzo wysoki udział pracujących w sektorze I jest wyrazem poważnego opóźnienia regionu lubelskiego w rozwoju ekonomicznym i świadczy o względnie zacofanej — w stosunku do współczesnych proporcji charakteryzujących strukturę zatrudnienia w skali ogólnokrajowej oraz w innych wysoko rozwiniętych krajach świata — strukturze zatrudnienia.

Odsetek zatrudnionych w sektorze II zwiększył się w latach 1950—1965 o 8,3 punktów w wyniku osiągniętych postępów w uprzemysłowieniu regionu lubelskiego. Jednak w dalszym ciągu był to odsetek stosunkowo bardzo niski. W świetle ogólnych tendencji zmian w udziale zatrudnienia w sektorze II we współczesnej gospodarce należy sądzić, że w najbliższej przyszłości udział zatrudnionych w sektorze II będzie w regionie lubelskim wzrastał. Jeśli chodzi o sektor III, to udział pracujących w tym sektorze w ogólnej ilości czynnych zawodowo wzrastał (o 4,7 punktów), jednak zwiększył się mniej niż udział pracujących w sektorze II. Oznacza to, że region lubelski znajdował się w omawianym okresie jeszcze na tym etapie rozwoju (początkowy okres uprzemysłowienia), gdy spadek udziału pracujących w sektorze I dokonywał się głównie na rzecz sektora II. W przemianach struktury podziału pracy społecznej według sektorów nie znajdowała jeszcze odbicia ogólna prawidłowość występująca w krajach zarówno kapitalistycznych, jak i socjalistycznych, które osiągnęły wysoki poziom rozwoju ekonomicznego, i polegająca na tym, że spadkowi udziału pracujących w sektorze I towarzyszy szybki wzrost udziału pracujących w sektorze III, w usługach. W strukturze podziału pracujących według sektorów w regionie lubelskim dominuje sektor I (rolnictwo), zaś udział pracujących w sektorach II i III jest jeszcze bardzo niski i stanowi

łącznie w 1965 r. zaledwie około 1/3 ogółu pracujących. Układ proporcji w podziale pracy między sektory, występujący w regionie lubelskim, zasadniczo różni się od proporcji charakterystycznych dla krajów i regionów najbardziej rozwiniętych (np. w USA już w 1950 r. odsetek pracujących w sektorze I wynosił 13%, a w sektorze III — 50%). Wynika z tego wniosek, że region lubelski znajduje się dopiero na początku drogi prowadzącej do zasadniczych przekształceń w strukturze zatrudnienia, które będą dokonywać się w miarę rozwoju industrializacji, modernizacji rolnictwa oraz rozbudowy sfery usług.

ZMIANY W STRUKTURZE ZAWODOWEJ I SPOŁECZNEJ LUDNOŚCI

W wyniku przyspieszenia rozwoju ekonomicznego i wzrostu zatrudnienia poza rolnictwem regionu lubelskiego zwiększył się stopień wykorzystania zasobów siły roboczej, pogłębił się społeczny podział pracy oraz specjalizacja zawodowa, wzrosła społeczna wydajność pracy. Wśród ludności czynnej zawodowo zwiększył się odsetek pracowników najemnych wytwarzających dobra materialne i świadczących usługi w oparciu o wyższą, bardziej nowoczesną technikę, wykonujących pracę skooperowaną, lepiej zorganizowaną i bardziej wydajną. Decydujące znaczenie posiadało przy tym przesuwanie siły roboczej od zajęć o stosunkowo niższej wydajności pracy do zajęć o stosunkowo wyższej wydajności pracy, a zwłaszcza z rolnictwa do przemysłu.

Wraz ze wzrostem zatrudnienia i zmianami w strukturze zatrudnienia dokonywały się zmiany w strukturze zawodowej i społecznej ludności, stanowiące odbicie osiągniętych postępów w rozwoju ekonomicznym regionu [19] i równocześnie ważny aspekt przeobrażeń w ogólnej strukturze społeczno-gospodarczej regionu.

Najbardziej syntetycznym wyrazem przekształceń w strukturze gospodarki, a zwłaszcza w strukturze zatrudnienia i strukturze zawodowej ludności, które dokonały się w omawianym okresie, są wskaźniki charakteryzujące udział pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej bądź też udział ludności utrzymującej się z rolnictwa w ogólnej liczbie ludności.

Postępy osiągnięte w dziedzinie uprzemysłowienia regionu i wzrostu zatrudnienia poza rolnictwem spowodowały zmniejszenie się ludności zawodowo czynnej w rolnictwie w liczbach bezwzględnych oraz spadek udziału czynnych zawodowo w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej (tab. 13).

---

[19] Por. W. Kawalec: *Okręgi przemysłowe i regiony ekonomiczne w Polsce*, Warszawa 1965, s. 12 i n.

Tab. 13. Udział ludności zawodowo czynnej w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej regionu lubelskiego (w %%)[20]
Participation de la population professionnellement active dans l'agriculture par rapport au nombre total de la population professionnellement active de la région de Lublin (en %%)[20]

	1950	1960	1965
Ludność zawodowo czynna ogółem	100,0	100,0	100,0
Ludność zawodowo czynna w rolnictwie	83,4	74,6	70,0

Udział ten jednak w dalszym ciągu jest bardzo wysoki w porównaniu z przeciętnym udziałem zawodowo czynnych w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej kraju oraz w porównaniu z regionami bardziej uprzemysłowionymi.

Wysoki udział pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej warunkuje układ proporcji charakteryzujących strukturę ludności według źródeł utrzymania. Jak wynika z danych zawartych w tabelach 13 i 14 osiągnięto znaczny postęp w procesie przekształcania ogólnej struktury społeczno-gospodarczej regionu lubelskiego ze struktury o charakterze typowo rolniczym w strukturę typu rolniczo-przemysłowego charakteryzującą się rosnącym udziałem przemysłu w produkcji i dochodzie społecznym oraz w zatrudnieniu siły roboczej. Miarą tego postępu jest to, że udział ludności i utrzymującej się z rolnictwa w ogól-

Tab. 14. Ludność regionu lubelskiego według źródeł utrzymania[21]
Population de la région de Lublin selon les sources d'entretien[21]

Wyszczególnienie	1950	1960	1965
— ludność rolnicza w tys. osób	1223,1	1203,7	1158,0
— ludność rolnicza w odsetkach do ludności ogółem	76,5	66,8	63,0
— liczba ludności rolniczej na 100 ha użytków rolnych	66	67	67
— ludność pozarolnicza w tys. osób	337,0	397,7	702,5
— ludność pozarolnicza w odsetkach do ludności ogółem	23,5	33,2	37,0

[20] Obliczono na podstawie danych ze spisów powszechnych za lata 1950 i 1960 oraz na podstawie danych WKPG w Lublinie za r. 1965.

[21] Obliczono i zestawiono w oparciu o dane spisów powszechnych (za lata 1950 i 1960) oraz szacunki dokonane na podstawie danych WKPG w Lublinie.

nej liczbie ludności zmniejszył się w latach 1950—1965 o 13,5 punktów. W dalszym ciągu jednak rolnictwo pozostało głównym działem gospodarki regionu zarówno pod względem udziału pracujących w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności zawodowo czynnej (70%), jak pod względem udziału i roli rolnictwa w strukturze źródeł utrzymania ludności. Około 2/3 ludności regionu lubelskiego utrzymywało się nadal z rolnictwa. Dla porównania można dodać, że odsetek ludności utrzymującej się z rolnictwa jest w regionie lubelskim nie tylko nadmiernie wysoki w porównaniu z obecnymi wskaźnikami ogólnokrajowymi, ale jest wciąż jeszcze wyższy niż średnio w Polsce w 1931 r.

Bardziej szczegółowy obraz zmian w strukturze zawodowej ludności regionu lubelskiego, dokonujących się w wyniku wzrostu zatrudnienia poza rolnictwem, zawierają dane tab. 15. Jeśli przyjąć proporcje podziału ludności na rolniczą i pozarolniczą według głównego źródła utrzymania w sposób syntetyczny charakteryzujące ogólną strukturę społeczno-gospodarczą kraju lub regionu za ogólne kryterium, w oparciu o które można wyróżnić pewne rodzaje lub odmiany struktur społeczno-gospodarczych [22], to można by powiedzieć, że wraz z uprzemysłowieniem regionu dokonuje się ewolucja ogólnej struktury społeczno-gospodarczej — od struktury regionu bardzo zacofanego, typowo rolniczego, do struktury bardziej nowoczesnej, struktury regionu rolniczo-przemysłowego o rosnącym wciąż udziale pozarolniczych działów gospodarki w zatrudnieniu i strukturze źródeł utrzymania ludności. Przebudowa struktury społeczno-gospodarczej w oparciu o rozwój przemysłu i innych pozarolniczych działów gospodarki jest nie tylko warunkiem przekształcenia struktury zawodowej ludności, lecz także warunkiem wzrostu dochodów ludności oraz zmniejszania międzyregionalnych różnic w poziomie dochodów i spożycia. Z porównania odpowiednich danych w przekroju terytorialnym wynika, że regiony o najwyższym udziale ludności pozarolniczej, w których pozarolnicze działy gospodarki odgrywają większą rolę w dostarczaniu źródeł dochodów ludności, charakteryzują się wyższymi przeciętnie dochodami na 1 mieszkańca.[23] Patrząc z tego punktu widzenia na ogólną strukturę społeczno-gospodarczą regionu lubelskiego należy stwierdzić, że mimo dokonanych zmian i poważnych osiągnięć, pozostaje ona wciąż w obrębie struktur charakterystycznych dla regionów najsłabiej rozwiniętych o najwyższym (ponad 60%) odsetku ludności utrzymującej się z rolnictwa. W warunkach regionu lubelskiego potrzebne są jeszcze ogromne wysiłki dla dalszej rozbudowy przemysłu i pozarolni-

[22] Por. B. Minc: *Struktura gospodarki Polski Ludowej*, „Ekonomista" 1965, nr 2.

[23] Por. *Dochód narodowy Polski według województw, 1960—1961 (szacunek)*, KPZKPAN — GUS, Warszawa 1963.

Tab. 15. Ludność czynna zawodowo regionu lubelskiego według działów gospodarki narodowej [24]
Population professionnellement active de la région de Lublin selon les branches de l'économie nationale [24]

Wyszczególnienie	Liczba zawodowo czynnych						Liczba zawodowo czynnych na 1000 mieszkańców		
	1950		1960		1965				
	w tys.	w %%	w tys.	w %%	w tys.	w %%	1950	1960	1965
Czynni zawodowo ogółem	949,0	100,0	1015,7	100,0	1062,1	100,0	579	557	559
w tym:									
przemysł	42,5	4,5	84,8	8,3	110,6	10,5	26	46	58
budownictwo	13,4	1,4	30,3	3,0	37,4	3,5	8	17	20
rolnictwo i leśnictwo	795,0	83,8	763,7	75,3	751,6	70,8	485	419	395
transport i łączność	16,0	1,7	33,4	3,3	42,0	4,0	10	18	22
obrót towarowy	26,6	2,8	36,8	3,6	37,5	3,5	16	20	20
gospodarka komunalna i mieszkaniowa	2,7	0,3	5,2	0,5	7,5	0,7	2	3	4
oświata, nauka i kultura	14,5	1,5	22,3	2,2	29,1	2,7	9	12	15
ochrona zdrowia i opieka społeczna	5,8	0,6	12,4	1,2	15,7	1,5	3	7	8
administracja i wymiar sprawiedliwości	22,5	2,4	11,4	1,1	12,2	1,1	14	6	6
pozostałe (instytucje finansowe, organizacje polityczno-społeczne i inne)	10,0	1,0	15,7	1,5	18,5	1,7	6	9	10

czych działów gospodarki w celu stworzenia bardziej nowoczesnej struktury społeczno-gospodarczej i likwidacji nadmiernych międzyregionalnych rozpiętości i różnic w tej dziedzinie. Z uwagi na to, że — jak wykazuje doświadczenie — przekształcenie układu proporcji strukturalnych, typowych dla zacofanego, słabo rozwiniętego regionu rolniczego, w nowy układ proporcji, wyrażający bardziej nowoczesną strukturę rozwiniętego regionu rolniczo-przemysłowego lub przemysłowo-rolniczego, może dokonywać się jedynie stopniowo, dla wykonania tego zadania, przy zachowaniu dotychczasowego tempa przemian, trzeba będzie jeszcze stosunkowo dużo czasu. Osiągnięty poziom rozwoju, warunki naturalne, wa-

[24] Opracowano na podstawie danych spisów powszechnych z lat 1950 i 1960 oraz wg danych bilansu siły roboczej WKPG w Lublinie za 1965 r.

runki demograficzne i zasoby siły roboczej regionu lubelskiego[25] oraz istniejąca wciąż potrzeba łagodzenia dysproporcji międzyregionalnych w poziomie rozwoju ekonomicznego, w poziomie dochodów i spożycia ludności dyktują konieczność dalszego szybkiego uprzemysłowienia regionu, zapewnienia szybszego niż przeciętnie w skali ogólnokrajowej tempa rozwoju ekonomicznego i bardziej intensywnych przemian w strukturze społeczno-gospodarczej.

Równolegle ze zmianami w ogólnej strukturze społeczno-gospodarczej, a szczególnie w strukturze zatrudnienia i w strukturze zawodowej ludności, dokonywała się urbanizacja regionu lubelskiego prowadząca do zmian w podziale ludności na wiejską i miejską. Postępy w urbanizacji regionu obrazują wskaźniki wzrostu ludności miejskiej oraz wskaźniki wzrostu udziału ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności.

Z porównania odpowiednich danych wynika, że ogólna liczba ludności regionu lubelskiego zwiększyła się w latach 1950—1965 o 18% (średnio w kraju o 26,1%). Ludność miejska zwiększyła się o 72,3% w stosunku do roku 1950, a ludność wiejska — o 3,7%. Ludność miejska regionu lubelskiego wzrastała znacznie szybciej niż ludność miejska kraju. (Ludność miejska kraju zwiększyła się w 1965 r. o 47,9% w stosunku do roku 1950).

Tab. 16. Zmiany w podziale ludności na miejską i wiejską (w %%)[26]
Changements dans la division de la population en urbaine et rurale (en %%)[26]

	1946		1950		1960		1965	
	Ludność miejska	Ludność wiejska	Ludność miejska	Ludność wiejska	Ludność miejska	Ludność wiejska	Ludność miejska	Ludność wiejska
Polska	31,8	68,2	39,0	61,0	48,3	51,7	49,7	50,7
region lubelski	16,5	83,5	17,8	82,2	24,8	75,2	26,5	73,5

Wskutek szybkiego wzrostu ludności miejskiej, głównie w wyniku migracji ludności wiejskiej do miast, dokonały się istotne zmiany w proporcjach podziału ludności na wiejską i miejską (tab. 16). Udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności zwiększył się w r. 1965 do 26,5%. Jednak w obrębie regionu istnieje bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne w poziomie urbanizacji. W 12 powiatach udział ludności miejskiej nie przekracza 15%. Ze względu na bardzo niski udział ludności

[25] Por. E. Fijałkowski: *Lokalizacja inwestycji przemysłowych*, „Gospodarka i administracja terenowa" 1966, nr 3.

[26] Zestawiono w oparciu o dane roczników statystycznych GUS oraz roczników statystycznych woj. lubelskiego.

miejskiej w okresie wyjściowym dokonane w procesie stosunkowo szybkiej urbanizacji regionu w omawianym okresie przesunięcia w proporcjach podziału ludności na wiejską i miejską prawie nie zbliżyły regionu lubelskiego do przeciętnych proporcji ogólnokrajowych i w dalszym ciągu należy on, obok regionu rzeszowskiego, do najmniej zurbanizowanych, najbardziej wiejskich regionów kraju.

* * *

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że z zawartej w pracy próby prezentacji oraz analizy i interpretacji materiału statystycznego, dotyczącego dynamiki i struktury zatrudnienia i obrazującego zmiany w gospodarowaniu siłą roboczą na terenie regionu lubelskiego w latach 1950—1965, wysunąć można szereg ogólnych wniosków, które by można ująć krótko następująco:

1) W omawianym okresie osiągnięto w regionie lubelskim stosunkowo wysoką dynamikę wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej przewyższającą znacznie średnie wskaźniki wzrostu zatrudnienia w skali krajowej. Dynamika wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej regionu przewyższała przy tym znacznie dynamikę wzrostu ogólnej liczby ludności, dynamikę wzrostu ludności w wieku produkcyjnym oraz dynamikę wzrostu ogólnej liczby ludności zawodowo czynnej.

2) Dynamika wzrostu zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem przewyższała — przy tym w znacznie większym stopniu niż średnio w całym kraju — dynamikę wzrostu ogólnej liczby zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej. Równocześnie nastąpiło pewne — nieco mniejsze niż średnio w kraju — zmniejszenie liczby zawodowo czynnych w rolnictwie.

3) Wzrost zatrudnienia w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem dokonał się głównie dzięki rozpoczętej socjalistycznej industrializacji regionu, która nie tylko stwarzała nowe miejsce pracy w przemyśle, lecz także wywierała wpływ na powstanie nowych miejsc pracy w innych działach gospodarki narodowej poza rolnictwem.

4) Stosunkowo wysoka dynamika wzrostu zatrudnienia, szczególnie w gospodarce uspołecznionej poza rolnictwem, osiągnięta w omawianym okresie, spowodowała istotne postępowe zmiany w strukturze zatrudnienia oraz w strukturze zawodowej i społecznej ludności i przyczyniła się do pewnego unowocześnienia ogólnej struktury społeczno-gospodarczej regionu, którą scharakteryzował w okresie wyjściowym układ proporcji typowych dla regionów najbardziej opóźnionych w rozwoju i zacofanych. Przyczyniły się one także do pewnego, nieznacznego zresztą, zmniejszenia opóźnienia regionu w stosunku do innych regionów i całego kraju.

Jednak różnice i dysproporcje międzyregionalne w poziomie i strukturze zatrudnienia oraz w strukturze zawodowej i społecznej ludności i występujące w tej dziedzinie opóźnienie w rozwoju regionu lubelskiego są — w świetle przeprowadzonej analizy dokonanych zmian — wciąż jeszcze nadmiernie duże.

Динамика и структура занятости в экономике Люблинского воеводства

Резюме

В работе предпринята попытка показать процесс осуществления задачи увеличения степени использования человеческого фактора в экономике Люблинского воеводства в 1950—1965 гг.

В первой части статьи автор представляет и анализирует динамику роста занятости в общественном хозяйстве в целом и вне сельского хозяйства, а также изменения в численности людей, работающих по профессии в необобществленном хозяйстве Люблинского воеводства. Вторая часть статьи содержит сравнительный анализ перемен в структуре занятости, проводимый в соответствии: 1) с отраслями народного хозяйства, 2) с экономическими сферами (производственная и непроизводственная), 3) с экономическими секторами.

Структурные преображения в сфере занятости на территории Люблинского воеводства рассматриваются на фоне аналогичных преобразований, происходящих в стране.

В третьей части статьи представлены изменения в профессиональной и общественной структурах населения, происходящие вместе с ростом занятости вне сельского хозяйства и изменениями в структуре занятости.

Dynamisme et structure de l'emploi dans l'économie de la région de Lublin

Résumé

L'auteur s'occupe de l'augmentation du degré de la mise à profit du facteur humain dans l'économie de la région de Lublin de 1950 à 1965.

Dans la première partie de l'article l'auteur présente et analyse le dynamisme de la croissance de l'emploi dans l'économie socialisée en général et exception faite de l'agriculture, de même que les changements

du nombre des personnes professionnellement actives dans l'économie non socialisée de la région de Lublin.

La deuxième partie de l'article contient l'analyse comparative des changements dans la structure de l'emploi, classés selon: a) branches de l'économie nationale, b) sphères économiques (sphère de production matérielle et sphère non productive), c) secteurs (zones) économiques. Les transformations structurales dans le domaine de l'emploi sur le territoire de la région de Lublin sont envisagées par rapport aux transformations analogiques s'effectuant dans le pays entier.

Dans la troisième partie de l'article il présente les changements dans la structure professionnelle et sociale de la population, accompagnés de l'accroissement de l'emploi hors de l'agriculture et des changements dans la structure de l'emploi.

Papier druk. sat. III kl. 80 g Format 70 × 100 Druku str. 24
Annales UMCS Lublin 1967 LZGraf. im. PKWN, Lublin, Unicka 4 Zam. 862. 11.III.68
700 + 50 egz. C-3 Manuskrypt otrzymano 11.III.68 Druk ukończono 12.X.68